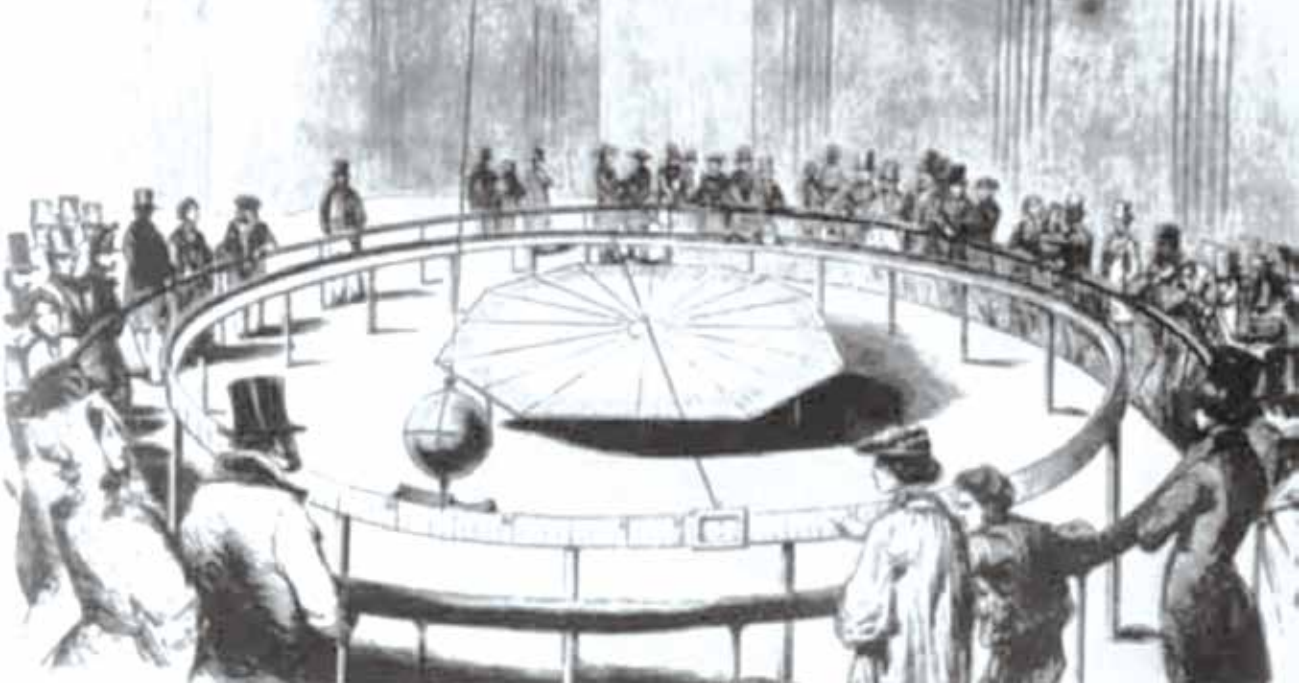

Zamansızlık Odağında Bir Sarkaç: FOUCAULT SARKACI

Yazı

İbrahim BERKSOY (ME'91)

"Gökyüzünde de, yeryüzünde de, bilinmedik çok şey var..."

Foucault Sarkacı'ndan

1. Kaldığınız Yerden Okumaya Elverişli Romanlar

Kimi romanlar böyledir: Kaldığınız yerden okumayı sürdürebilirsiniz. Ya da istediğiniz sorudan başlayarak sınav sorularını çözer gibi, istediğiniz bölümden okumaya başlayabilirsiniz. İçerisinde insanlığın neredeyse 500 yıllık zamansızlığının arkeolojisini barındıran *Foucault Sarkacı*'ni okumanın en keyifli yolu belki de bu: İsteddiğiniz sayfayı, istediğiniz bir biçimde, içinizden geldiği gibi, sırasız, zamansız ve düzensiz olarak okumak. Böylesi bir okuma deneyimi, zamansızlığın ruhunu ve yazarın meramını anlamak için okuru yeni arayışlara yöneltebilir.

Umberto Eco'nun *Gülün Adı* adlı romanı 1986'da Şadan Karadeniz'in sabırlı çevirisiyle Türkçede ilk kez yayımlandığında (Roman İtalya'da ilk kez 1980'de yayımlandı. 6 yıl gibi kısa bir sürede Türkçeye kazandırılması doğrusu övgüye değer.) ODTÜ'de öğrenciydim. Zafer çarşısından romanı alıp soluk soluğa okumuştum. Ro-

manın sayfaları arasında "Avrupa Ortaçağı"nın karanlık dehlizlerinde nefessiz kaldığım anları daha dün gibi anımsıyorum. Neden dersiniz o yılların Türkiye'si de Avrupa'nın ortaçağını aratmayan çıkmaz sokaklarla, karanlık dehlizlerle, akıl dışı, bilim dışı, baskıcı, daraltıcı, antidemokratik uygulamalarla iyiden iyiye kuşatılmıştı. Daha sonra *Gülün Adı*'ndan aynı adla uyarlanan sinema filmi de izlemiştik. Film, bir yaz akşamı İzmir gezisi sırasında Konak Sineması'nda polisiye film izler gibi izlediğimi anımsıyorum.

Çok değil, aradan 6 yıl kadar bir zaman geçmişti ki yine Şadan Karadeniz'in bilinç emeği, göz nuru, titiz çevirisiyle *Foucault Sarkacı*'ni gördüm kitabevi raflarında. O zamanlar Kayseri'deydim; ne bulsam alıp okuyordum. O yıllarda tek tük de olsa Anadolu şehirlerini aydınlatan kitabevlerine rastlamak mümkündü...Çocukluğumun, ilk gençlik yıllarımın geçtiği memleketim Kayseri'de şehrin kitabevleriyle erken yaşta tanıştım. Okul Yolu ile Arkadaş Kitabevi, elime birazcık para geçse ilk uğrak yerlerimdendi. 12 Eylül öncesinin o karanlık günlerinde her iki kitabevi de "sol yayınlar" satıyor, solcuların uğrak yeri diye "vatan millet aşığı" "görünmez eller" tarafından bombalandı. Kitabevlerinin kırık camekân-

larının ardında yanmış, kararmış, etrafa saçılmış kitap kapaklarını, darmadağınık kitap sayfalarını gözlerimle gördüm; tanıdım. "80 sonrası" ODTÜ'de okurken Kayseri'ye gidiş gelişlerimde dönemin kitabevlerine uğrar kitaplara bakardım. Yıldız Kitabevi, Akabe Kitabevi, Kıvılcım Kitabevi, Emek Kitabevi, sonraları Bilge Kitabevi, Ozan Kitabevi yıllar boyu yeni uğrak yerlerim oldu. Çok farklı yelpazelerde kitaplar bulunduran bu kitabevleri çok şükür bombalanmadılar ama bir türlü yakalarını bırakmayan ekonomik darboğazı kitap raflarının yanına mütevazı bir kırtasiye bölümü ekleyerek, adlarını biraz da utangaçlıkla "kitabevi"nden "kitap-kırtasiye"ye çevirerek aşmaya çalıştılar. Sokak önlerinde, şehrin en işlek caddelerinde, bulvarlarında denetimsiz, sere serpe satılan "korsan kitaplar"ın istilasına uğradılar. Şehirde bir an için de olsa yaprak kımıldasın diye özveriyle davet edilen yazarlar için düzenlenen imza günlerinde okurların yazarlara korsan kitap imzalattığı yıllardı; hiç unutmam... Anadolu şehirlerinde tutkulu, idealist insanların özverisiyle var olmuş, hayat bulmuş kitabevlerinin gurur verici, ama çoğu zaman bir o kadar da hüznülü hikâyeleri hâlâ anlatılmayı bekliyor...

Faucault Sarkacı'ni, kitabın yayımlandığı yıl 1992'de Kayseri'de Bilge Kitabevi'nden almışım. Şule Hocamın hazırladığı bu yılki okuma listesinde kitabın adını görünce ayrıntılarla bezeli bu ilginç romanı kitaplığımdaki raflardan alıp yeniden okumaya koyuldum. İlk okuduğumdaki heyecan, kentin derin sessizliğinde sayfaların arasında kaybolup gittiğim anlar roman boyunca hep yanımda, yanı başımdaydı...

Örneğin şu satırlar; tam bana göreydi:

"Bazen büyük bir köy evinde oluyorum. Ev boş, bir başka kanadı daha olduğunu biliyorum, ama oraya nasıl ulaşabileceğimi unuttum; geçitler duvarlarla örülmüş gibi sanki. Öteki kanatta bir sürü oda vardı, eskiden görmüştüm onları, tüm ayrıntılarıyla -kesinlikle bir başka şey düşlemiş olamam- eski eşyaları, solmuş gravürleri, desteklerle tutturulmuş, zımbalanmış kartondan yapıma on dokuzuncu yüzyıl oyuncak tiyatrolarını, üstlerine işlemeli örtüler örtülmüş kocaman divanları, kitaplarla dolu rafları, tam takım 'Resimli Yolculuklar Jurnalı' ile 'Kara ve Deniz Serüvenleri'ni. Okuna okuna sayfaları çözülüp dağıldığı için annemin onları eskiciye

verdiği doğru değilmiş. Koridorlarla merdivenleri birbirine karıştıranın kim olabileceğini soruyordum kendi kendime, çünkü ileride buraya çekilip, bu değerli kırık dökük eşyaların kokusu içinde yaşamak istiyordum.

Niçin ben de herkes gibi sınava girdiğimi göremiyordum düşümde?"

2. "Ariadne İpliği"yle Örülmüş Bir Roman: Foucault Sarkacı

Geçen yıl Paris'e gittiğimde önce yeşillikler içinde, çiçeklerle bezeli, rengârenk Luxembourg parkını, ardından bitkilere, börtü böceğe yurt yuva olmuş Tabiat Tarihi Müzesi'ni, sonra da kaç bin yıllık bilim tarihinden izler taşıyan Bilim Müzesi'ni gezmiştim. Daha önce bilim tarihi kitaplarında fotoğraflarını ve illüstrasyonlarını gördüğüm "sarkaç"ı ve daha pek çok şeyi orada, Bilim Müzesi'nde, yerinde görme olanağım oldu. Güzel bir geziydi; anımsadıkça hâlâ heyecanlanırım...

Mitolojinin konusu olan "Ariadne'nin ipi"nin öyküsüne çeşitli bağlamlarda yazılmış kimi yazılarda, denemelerde, öykü ve şiirlerde zaman zaman rastladığım olur. *Foucault Sarkacı*'nda da karşıma çıkınca şu "Ariadne ipliği"ni daha yakından inceler oldum. Şu satırlar *Foucault Sarkacı*'ndan: "Zavallı budala! Sana gizlerin en büyüğünü, en önemlisini açık açık öğreteceğimize inancak kadar aptal mısın? Hiç kuşkun olmasın ki, her kim Hermetik Filozoflar'ın yazdıklarını, sözcüklerin sıradan, sözel anlamlarıyla açıklamaya kalkışacak olursa, kendini bir labirentin dolambaçları içinde bulacaktır; dışarı çıkması için elinde Ariadne'nin ona yol gösterecek ipliği de olmayacağından, kaçıp kurtulamayacaktır." Roman boyunca bilim tarihinin 500 yıllık tuhaf, zamansız, "irrasyonel" tarihinde gezinirken, karmakarışık labirentlerde, çıkmaz sokaklarda dolaşırken, tüm bu karmaşadan çıkıp kurtulabilelim diye yazarın romanla birlikte aslında elimize birer "Ariadne yumağı" tutuşturduğunu düşünmeye başladım.

Çeşitli söylencelere konu olmakla birlikte "Ariadne ipliği"nin öyküsü kısaca şöyle: Girit kralı Minos ile karısı Pasiphae'in kızı Ariadne, adı Herkül'le birlikte anılan Atina'nın efsanevi kahramanı Theseus'a aşık olur. Theseus, Girit'te her yıl boğa başlı insan kılığındaki Minotaurus'a kurban edilen Atinalı gençleri kurtarmak için onlarla birlikte bizim bugün "labirent" olarak bildiğimiz labyrinthos'a gider. Orada Minotaurus'la dövüşüp onu öldürecek, böylelikle insanları bu canavarın elinden kurtaracaktır. Ancak, Minotaurus'u öldürse bile, Theseus'un, dönüş yolunu bulup, labirentten sağ salim çıkması neredeyse olanaksızdır. Theseus'un aşığı Ariadne, Theseus'a dönüş yolunu bulup labirentten sağ salim

çıkabilmesi için ona bir yumak ip verir. Bu ip sayesinde Theseus geri dönüş yolunu bulur ve labirentten kurtulur. Bugüne değin pek çok metafora konu olan ve adına kimi yerde "Ariadne ipi", kimi yerde "Ariadne ipliği", kimi yerde de "Ariadne yumağı" denilen ip, işte bu iptir.

Umberto Eco gibi "Ariadne ipi" metaforunu başvurmayı seven yazarlar arasında söz gelimi İsviçre edebiyatının önde gelen yazarlarından Max Frisch'in, Portekiz edebiyatın Nobel ödüllü yazarı Jose Saramago'nun adları burada anılabilir. Frisch, Mayıs 1946 tarihli güncesinin bir yerinde, niçin çalıştığımızı ancak işsiz kaldığımız zamanlarda anlayabildiğimizi yazar. Yaşam labirenti içinde işimizin, "Ariadne'nin ipi"ne gönderme yaparak, sabahları ansızın ve acımasızca uyandıran, korkulardan koruyan, yolumuzu yitirmekten kurtaran, bizi çevreleyen labirentte ilerlememizi sağlayan tek şey olduğunu söyler.

Bir de şöyle düşünün: Çetrefilli bir labirenttesiniz ve üstüne üstlük elinizde çıkış yolunu bulmanıza yarayacak bir "Ariadne ipi" niz de yok! Çıkış yolunu bulabilmek için

labirentin içinde umarsızca oraya buraya savruluyorsunuz. Diyelim ki o amansız kavgada boğa başlı insan kılkıllı canavarın da üstesinden geldiniz; ama labirentten bir türlü çıkamıyorsunuz. Tam bir yol ayırındasınız: Her iki anlamda da “çare/sizsiniz”... Hayatta insanın kimi zaman böylesi yaman çelişkilerle baş başa kaldığı olur. Bana kalırsa “her şeye rağmen” bir yerlerde eğri yumak yapabileceğimiz bir “Ariadne ipi”, bir “kılavuz ipik” hep vardır; yeter ki onu arayıp “var edelim”. Yeter ki “eğirdiklerimizi yüne değışmeyelim!”...

3. “İrrasyonel Düşüncenin 500 Yıllık Tarihi”

Romanın sabırlı çevirmeni Şadan Karadeniz, bir nebze çeviri serüvenine de yer verdiği “öndeyiş”inde, çevirisini yaptığı roman için şunları yazar: “Eco’nun ilk romanı ‘Gülün Adı’ gibi, ikinci romanı ‘Foucault Sarkacı’ da, ‘kılıç-pelerin romanı’, ‘serüven romanı’, ‘tarihsel roman’, ‘ırmak romanı’, ‘yeni roman’, ‘post-modern roman’, ‘polisye romanı’ gibi roman türlerine girmiyor. Belki de en uygunu, onu bir ‘bilim-romanı’, giderek - *sui generis* bir roman olduğu için- ‘Eco romanı’ diye nitelendirmek. ‘Foucault Sarkacı’, çok-katlı, çok değişik düzlemlerde okunabilecek bir roman. Bu da romana değişik açılardan yaklaşmamıza olanak veriyor. Biçim ve kurgu olarak da kendine özgü bir yapısı var ‘Foucault Sarkacı’nın . *On Sefirah’a* denk düşen on bölüm, *Kabalacı* evren kuramının bir eğretilmesi. (...) ‘Foucault Sarkacı’ kısaca, irrasyonel düşüncenin 500 yıllık tarihinin aşağı yukarı 500 sayfalık bir serüveni: pozitif bilimin yanısıra, uzantıları günümüze dek süregelen, gizli bilimlerin, Ortaçağ da kapsayan çok uzun bir zaman birimi içinde; bilim-büyük kardeşliğinin öyküsü, çok-dilli bir çağrışımlar, anıştırmalar, örneksemeler, andırışımlar, eğretilmeler, göndermeler yelpazesi.” (1. Baskı, 1992)

Umberto Eco’nun, sadece bir roman yazarı değil aynı zamanda, gazeteci, akademisyen, göstergebilim ve Ortaçağ estetiği uzmanı olduğu düşünülürken, Şadan Karadeniz’in, romanı, özetle, “irrasyonel düşüncenin 500 yıllık tarihi” olarak nitelendirmesi önemli. Dikkatli roman okurlarının bu uzun sürmüş “irrasyonel düşünce” serüvenini ilgiyle, merakla ve yer yer şaşkınlıkla okuduklarına eminim.

Şöyle geriye dönüp romanı okuma serüvenime şöyle bir dönüp baktım da; “İrrasyonel düşüncenin 500 yıllık serüveni”ni düşünürken, romanda rastladığım şu cümleleri karalama defterime not etmekten kendimi alamamışım:

“Ama daha ayağı yerde bir açıklama istiyorsanız, partiye yazılmadığı için kendisini spiker olarak radyoya almadıklarını söyleyen bir kekemenin durumunu dü-

şünün. Kendi yanlışlarımızın suçunu hep başkalarına yükleriz; diktatörlükler kendilerinden yana olanları bir arada tutmak için her zaman bir dış düşman bulurlar. Adamın dediği gibi, her karmaşık sorunun basit bir çözümü vardır, ama yanlıştır.”

***

“Yaşamın sırları ve sınırsızlığı” teması kapsamında 9 Ocak Çarşamba akşamı Edebiyat Kulübü üyesi Mürşide Taymaz Hocam bizlere uzun uzun Umberto Eco’yu ve onun unutulmaz romanı Foucault Sarkacı’nı anlattı. Mürşide Taymaz Hocamın titizlikle hazırladığı, emek ve araştırma ürünü ayrıntılı sunumu kar beyazı Ankara’nın o akşamki keskin soğuşunu yumuşattı, ısıttı. O güzel edebiyat akşamının geceyi ısıtan bir de sürprizi vardı: Üstün Dökmen Hocamız “Foucault Sarkacı”nın bir örneğini bir gün içerisinde imal ettirip salona getirmişti. Üstün Dökmen Hocamızın keyifli sohbeti ile birlikte “sarkaç” hakkında verdiği değerli bilgiler geceye renk kattı.

“Edebiyatın herkese iyi geldiğine” soğuk bir Ankara akşamında (9 Ocak 2019) Mürşide Taymaz Hocamın sunumuyla Foucault Sarkacı’nı konuşurken bir kez daha tanık olduk... Edebiyat Kulübü’nün bir sonraki buluşmasında Küçük Prens’i konuşacağız... Bekleriz...

